

О.І. Кисельова

кандидат юридичних наук,

старший викладачкафедри АГПФЕБ

Сумського державного університету

ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ТРУДОВИЙ» ТА «СТРАХОВИЙ» СТАЖ

Виконано аналіз сутності термінів «трудоий стаж» та «страховий стаж», які використовуються у національному законодавстві, їх співвідношення, здійснено порівняльну характеристику за різними ознаками.

Ключові слова: страховий стаж, трудовий стаж, співвідношення термінів.

Конституція України визначила право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Це право реалізується шляхом запровадження на території України загальнообов'язкового державного соціального страхування, яке базується на залежності розміру соціальних виплат від тривалості сплати страхових внесків. Саме страховий стаж став визначальною категорією для призначення страхових допомог та пенсій.

Страховий стаж – це відносно нове поняття, яке вперше введено в дію Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», який набув чинності 1 січня 2004р. З прийняттям цього закону, звичний нам «трудоий стаж» був замінений новою правовою категорією «страховий стаж».

У зв'язку з чим постає питання про доцільність існування поняття «трудоий стаж» у праві соціального забезпечення та роль, яку відіграє саме тривалість трудової діяльності особи при визначенні розміру соціальних допомог та пенсій.

Питанням дослідження трудового стажу в різних його аспектах приділяли увагу такі науковці як: І.С. Александров, В.М. Андрійв, О.В. Басай, І.Я. Безугла, Н.Б. Болотіна, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипко, В.І. Прокопенко, І.М. Сирота, О.М. Ярошенко та інші.

Але це питання залишається актуальним і зараз, адже в науці відсутнє комплексне дослідження правової категорії «страховий стаж», співвідношення його з «трудоим стажем» у науці трудового права і права соціального забезпечення України.

Метою даного дослідження є визначення правової природи поняття «страховий стаж», проведення його співвідношення з поняттям «трудоим стаж», здійснення порівняльної характеристики цих правових категорій за різними ознаками.

Відповідно до статті 9 Закону України «ОсновизаконодавстваУкраїни про загальнообов'язковедержавнесоціальноестраховання» страховий стаж - це період (строк), протягом якого особа підлягає загальнообов'язковомудержавномусоціальному страхуванню та сплачуютьс'явнески (нею, роботодавцем) на страхування, якщоінше не передбачено законодавством.

Особливості обчислення страхового стажу зокремих видів загальнообов'язкового державного соціального страхування визначаються відповідними законами України. Страховий стаж визначається за даними, що містяться в системі персоналізованого обліку відомостей про застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування [1].

У статті 24 Закону України «Про загальнообов'язкове пенсійне страхування» деталізується зазначене поняття, зокрема: страховий стаж - період (строк), протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню та за який щомісяця сплачені страхові внески в сумі не меншій, ніж мінімальний страховий внесок [2].

Законодавцем визначено залежність наявного страхового стажу від суми сплачених внесків. Обов'язковою умовою зарахування кожного місяця

страхового стажу є сплата страхового внеску в сумі не меншій, ніж мінімальний.

Якщо сума сплачених за відповідний місяць страхових внесків є меншою, ніж мінімальний страховий внесок, цей період зараховується до страхового стажу як повний місяць за умови здійснення в порядку, визначеному правлінням Пенсійного фонду, відповідної доплати до суми страхових внесків таким чином, щоб загальна сума сплачених коштів за відповідний місяць була не меншою, ніж мінімальний страховий внесок.

Відповідно до ст. 1 «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» мінімальний страховий внесок - сума коштів, що визначається розрахунок як добуток розміру мінімальної заробітної плати і розміру єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, встановлених законом, на місяць, за який нараховується заробітна плата (дохід)[2].

Аналізуючи дані визначення можемо виділити наступні ознаки, що є характерними для страхового стажу: період сплати страхових внесків; розмір страхових внесків (не менше мінімального страхового внеску); безпосереднє та опосередковане страхування (сплачувати страхові внески може і сама особа, і її роботодавець чи інші особи у порядку, визначеному законодавством); обов'язкова та добровільна участь осіб у державному соціальному страхуванні; наявність спеціальних фондів, які здійснюють конкретний вид державного страхування.

Отже, якщо страховий стаж передбачає обчислення тривалості сплати особою або на її користь іншими зобов'язальними суб'єктами страхових внесків до спеціальних страхових фондів, то трудовий стаж визначається як тривалість (період) трудової діяльності особи в системі суспільної організації праці і обчислюється на підставі записів у трудовій книжці працівника.

Страховий стаж є одночасно правостворюючим юридичним фактом (оскільки необхідний для призначення різних видів соціальних виплат), і правозмінюючим (його збільшення призводить до зміни і перегляду суми вже призначених пенсій). Законодавець в одних випадках надає значення тривалості

страхового стажу як умови для призначення того чи іншого виду соціального забезпечення (наприклад, всіх видів пенсій), а в інших його тривалість лише презюмується. Зокрема, для призначення допомоги по вагітності та пологах чи у разі нещасного випадку на виробництві, що спричинив втрату працездатності, законодавством не вимагається кількісного критерію страхового стажу. Достатнім вважається факт, що особа є застрахованою, а отже, передбачається, що вона є потенційним носієм страхового стажу[3,55].

На відміну від страхового стажу, стаж роботи як трудова діяльність працівника чи інша діяльність, прирівняна законом до трудової, характеризується двома властивостями – якісною і кількісною. Перша пов'язана з трудовою діяльністю як виконанням будь-якої роботи, роботи за конкретною спеціальністю, на певній посаді, в певних умовах і кліматичних регіонах країни чи діяльністю, в якій зацікавлена держава, суспільство. Друга властивість – кількісна, вказує на тривалість цих дій у часі, тобто на тривалість цих дій у часі, тобто на тривалість трудової чи прирівняної до неї діяльності. Кількісна сторона трудового стажу передбачає такі його риси, як: 1) загальна тривалість трудової діяльності, 2) безперервність такої діяльності, що відбувається на різних підприємствах, в установах, організаціях, 3) тривалість трудової діяльності на одному підприємстві. Якісна сторона знаходить своє повне розкриття в таких рисах, як: 1) зміст роботи, 2) певна займана посада, 3) умови праці, 4) галузь народного господарства, 5) кліматичний регіон здійснюваної трудової діяльності [4,62].

На думку Н. Н. Бодерскової, при визначенні трудового стажу доцільно використати формулювання «тривалість роботи та іншої трудової діяльності робітників і службовців», оскільки в ньому підкреслюється та обставина, що трудовий стаж — категорія не пасивна, обмежена такими рамками, як «період», а активна, що володіє динамічними властивостями (тривалістю)[5, 9].

Н.М. Бодерскова Н.М. поділяла трудовий стаж на два види: загальний і спеціальний. Поряд з цим розглядаються сумарний і безперервний способи їх обчислення. Загальний стаж може бути сумарним і безперервним[4,64].

М. Л. Захаров надає такі визначення стажу. Трудовий стаж — це час роботи робітником чи службовцем або іншої корисної діяльності.

Загальний трудовий стаж являє собою сумарну (загальну) тривалість роботи робітником чи службовцем або іншої суспільно корисної праці, якщо врахування її до трудового стажу передбачено чинним законодавством. Тривалість перерв у трудовій діяльності, причини звільнення і характер роботи в цьому випадку значення не мають.

Спеціальний трудовий стаж — це сумарна (загальна) тривалість роботи в певних умовах (на підземних роботах, на роботах із шкідливими умовами праці тощо) або місцевостях (у районі Крайньої Півночі і в місцевостях, прирівняних до них).

Безперервний трудовий стаж — це час безперервної трудової діяльності на одному підприємстві або на двох і більше підприємствах, якщо при переході з одного місця роботи на інше стаж не переривався. Умови, характер роботи і місцевість, де вона виконувалася, при обрахунку безперервного стажу не береться до уваги [6, 74–75].

Вважаємо, що зараз можна стверджувати, що загальний трудовий стаж у пенсійних правовідносинах замінено страховим стажем (за умови, якщо роботодавець дотримується вимог законодавства в частині своєчасності та повноти сплати страхових внесків). Що стосується спеціального трудового стажу, то він продовжує займати основну роль при визначенні відповідного пенсійного забезпечення і не може бути замінений страховим стажем, адже продовжує існувати поруч з ним.

Отже, для отримання відповідного пенсійного забезпечення застрахована особа повинна мати, крім страхового стажу, ще й спеціальний трудовий стаж. Спеціальний трудовий стаж, якому надається значення юридичного факту для виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин, поділяється на 2 види: 1) спеціальний стаж, який дає право на призначення пільгового пенсійного забезпечення в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування на підставі Закону "Про загальнообов'язкове державне

пенсійне страхування"; 2) так звана вислуга років як особливий вид спеціального страхового стажу, що зумовлює виникнення права на пенсію, якщо це передбачено спеціальними законами[3,57].

З огляду на правила обчислення, перший вид спеціального трудового стажу можна поділити на декілька підвидів. Це, зокрема:

а)стаж на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці, зайнятість у яких повний робочий день дає право на пенсію за віком на пільгових умовах (перелік визначений Списком № 1, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 16 січня 2003 р. № 36);

б)стаж працівників, які безпосередньо зайняті на роботах із шкідливими і важкими умовами праці, зайнятість в яких повний робочий день дає право на пенсію за віком на пільгових умовах(перелік визначений Списком № 2, затвердженим вищевказаною постановою Кабінету Міністрів України);

в)період трудової діяльності, яка здійснювалась в районах Крайньої Півночі та місцевостях, прирівняних до них;

г)період трудової діяльності на територіях радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи (див. Закон «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»).

Другий вид спеціального трудового стажу, що застосовується у пенсійному забезпеченні, має назву «вислуга років».

Вислугою років вважаються відповідні періоди виконання особою особливого виду трудової діяльності, зокрема державної служби, військової служби, служби і роботи в правоохоронних органах, а також іншої суспільно корисної діяльності, які дають право на пенсію незалежно від віку, але за умови звільнення зі служби (роботи), у зв'язку з якою призначається пенсія.

Важливою рисою вислуги років є те, що вона, як і вік та страховий стаж, належить до основних підстав, що зумовлюють право на пенсію. Таке її

значення безпосередньо впливає із законодавчої презумпції про втрату професійної працездатності чи придатності внаслідок тривалого виконання того чи іншого виду діяльності до настання віку, який дає право на пенсію за віком на загальних підставах[3,58].

Окрім права соціального забезпечення, трудовий стаж залишається однією із основних категорій у трудовому праві України.

Так, М.Г. Александров визначав, що трудовий стаж має велике значення при визначенні різноманітних прав, пов'язаних з роботою; при встановленні розмірів зарплати в деяких галузях праці; при наданні відпусток; при нагородженні орденами і медалями за вислугу років, при призначенні допомог і пенсій, при наданні путівок у санаторії і будинки відпочинку і т. д. [7, 319].

Вважаємо, що в трудових правовідносинах, зокрема при визначенні права на відпустку, відіграє роль саме трудовий стаж, а не страховий, оскільки визначальним є тривалість стажу роботи, характер виконуваної роботи, а не період сплати роботодавцем страхових внесків до фондів. Також трудовий стаж має значення при розрахунку заробітної плати, при пошуку роботи, роботодавцем враховується попередній трудовий стаж та трудова функція, яку виконував працівник.

Чинним законодавством також передбачено, що однією з обов'язкових умов зайняття певної посади чи певною діяльністю є стаж роботи за визначеним фахом чи професією. Так, нотаріусом чи суддею може бути особа, яка має стаж роботи у сфері права не менше трьох років, суддею Конституційного Суду України може бути особа, яка має стаж практичної, наукової або педагогічної роботи за фахом не менше десяти років, адвокатом може бути особа, яка має стаж роботи в галузі права не менше двох років, тощо.

Тривалість трудового стажу також є однією з умов підвищення рангу державним службовцям, присвоєння кваліфікаційного класу суддям, підставою «просування по службі» працівників органів внутрішніх справ.

Тому на сьогодні зарано стверджувати, що трудовий стаж став неактуальним у праві соціального забезпечення і його повністю замінив страховий стаж,

принаймні до того часу, поки на законодавчому рівні трудовий стаж впливає на права осіб.

За результатами дослідження вважаємо за необхідне здійснити порівняльну характеристику понять «страховий та трудовий стаж».

Порівняльна таблиця відмінностей страхового та трудового стажу.

Страховий стаж	Трудовий стаж
<p>1.Період сплати сплати страхових внесків;</p> <p>2. наявність трудових відносин не обов'язкова (працівник може працювати за цивільно-правовим договором чи сплачувати внески у добровільному порядку);</p> <p>3. вид роботи не має значення (головне, щоб єдиний соціальний внесок був не менше мінімального;</p> <p>4. визначається за даними, що містяться в системі персоніфікованого обліку відомостей про застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування;</p> <p>5. обраховується в місяцях;</p> <p>6. можливе самостійне доповнення страхового стажу шляхом доплати до мінімального страхового внеску, якщо роботодавець відраховує менше мінімального внеску.</p> <p>7. однорідне явище;</p>	<p>1.Період трудової діяльності працівника;</p> <p>2. працівник обов'язково вступає у трудові відносини з роботодавцем;</p> <p>3. вид роботи має значення для його характеристики (загальний і спеціальний).</p> <p>4. обраховується на підставі даних трудової книжки (при відсутності трудової книжки), можуть бути: довідки, виписки з наказів, особові рахунки й відомості на видачу заробітної плати, архівні довідки, посвідчення, характеристики, письмові трудові договори й угоди;</p> <p>5. обраховується в роках;</p> <p>6. доопрацювання стажу не існує;</p> <p>7. багатоаспектне явище;</p>

--	--

З проведеного дослідження можна зробити висновок, що і трудовий стаж, і страховий стаж не втратили своєї актуальності у трудових правовідносинах і відносинах у сфері соціального забезпечення. Реформування пенсійного законодавства підвищило роль страхового стажу для отримання соціального забезпечення, але трудовий стаж продовжує мати юридичне значення при визначенні права, зокрема, на відпустку, на зайняття певних посад (наприклад, судді, адвоката, нотаріуса), на отримання страхових виплат за загальнообов'язковим державним страхуванням від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань тощо.

Отже, страховий стаж та трудовий стаж мають багато спільного, однак вони відмінні за своїми змістовними характеристиками.

Література:

1. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування / Урядовий кур'єр. — 1998. — № 33-34.
2. Закон України від 09.07.2003 р. № 1058 «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» / Урядовий кур'єр. — 2003. — № 150.
3. Право соціального забезпечення України: Навчальний посібник / За заг. ред. П.Д. Пилипенка. - Вид. 3-є, змін. і доп. — К.: Істина, 2012. - 232 с.
4. Андрійів В. Класифікація і юридичне значення трудового стажу в праві соціального забезпечення // Право України. - 1997. - № 5. - С. 62-67.
5. Бодерскова Н. Н. Трудовой стаж рабочих и служащих / Бодерскова Н. Н. — М.: Юридическая литература. — 1975. — 232 с.
6. Захаров М. Л. Пенсії робітникам і службовцям / Захаров М. Л. — М.: Профвидання. — 1985. — 239 с.
7. Александров М. Г. Советское трудовое право / Александров М. Г. — М.: Госюриздат. — 1950. — 360 с.

Кисельова О.І. Щодо співвідношення понять «трудоий» та «страховий» стаж [Текст] / О.І. Кисельова // Захист прав людини – європейський вимір України: матеріали міжнародної науково – практичної конференції, присвяченої 10-річчю УАФТП; м. Севастополь, 6-9 червня 2013 р./ За ред. проф. В.С. Венедіткова. – Севастополь: Українська асоціація трудового права, Севастопольський інститут банківської справи УАБС НБУ. – 2013.-312 с.